

O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD, dots. P.Lutfullayev, PhD, dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi **Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi** asosida chop etiladi. Jurnal **Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan.** UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

VATANPARVARLIK FENOMENINING MAZMUN-MOHIIYATI VA UNI YOSHLARDA RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY-FALSAFIY JIHATLARI

Abdullayev Sherdil Raxmatullozoda

O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Ixtisoslashtirilgan o'quv markazi katta o'qituvchisi

E-mail: kookkooc15@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada vatanparvarlik fenomenining mazmun-mohiyati ijtimoiy-falsafiy va axloqiy jihatdan tahlil qilingan. Vatanparvarlik, Vatanni sevish, Vatanga sadoqat, fidoyilik va Vatanga xiyonat tushunchalarining lug'aviy va konseptual talqinlari qiyosiy o'rganilib, ularning o'xshash va farqli jihatlari hamda dialektik aloqadorligi ochib berilgan. Vatanparvarlikning axloq falsafasidagi tamoyil va fazilat sifatidagi o'rni, uning individual va ijtimoiy shakllari asoslangan. I.Kant, A.N.Radishchev, Abdulla Avloniy, Alisher Navoiy hamda o'zbek tadqiqotchilari Q.Nazarov va E.Qalqanov qarashlari asosida vatanparvarlik fazilatining axloqiy mezonlari – intizomlilik, qat'iyatlilik va mardlik mazmuni izohlangan. Tadqiqotda tarixiylik va mantiqiylik, qiyosiy tahlil, analiz va sintez usullaridan foydalanilgan. Xulosada yoshlarda vatanparvarlikni rivojlantirishda ularning qarashlari, milliy va etnik xususiyatlarini inobatga oluvchi tabaqalashtirilgan yondashuv zarurligi asoslangan.

Kalit so'zlar: vatanparvarlik, vatanparvarlik fenomeni, Vatanni sevish, Vatanga sadoqat, fidoyilik, Vatanga xiyonat, axloqiy mezon, intizomlilik, qat'iyatlilik, mardlik, yoshlar.

СУЩНОСТЬ ФЕНОМЕНА ПАТРИОТИЗМА И СОЦИАЛЬНО- ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ ЕГО РАЗВИТИЯ У МОЛОДЁЖИ

Абдуллаев Шердил Рахматуллозода

старший преподаватель Специализированного учебного центра Национальной гвардии

Республики Узбекистан

E-mail: kookkooc15@gmail.com

Аннотация. В статье с социально-философской и этической точек зрения анализируется сущность феномена патриотизма. На основе сравнительного изучения словарных и концептуальных толкований понятий «патриотизм», «любовь к Родине», «верность Родине», «самоотверженность» и «измена Родине» раскрыты их сходства, различия и диалектическая взаимосвязь. Обоснованы место патриотизма в философии морали как принципа и добродетели, а также его индивидуальная и социальная формы. На основе взглядов И.Канта, А.Н.Радищева, Абдуллы Авлони, Алишера Навои, узбекских исследователей К.Назарова и Э.Калканова раскрыто содержание нравственных критериев патриотизма – дисциплинированности, решительности и мужества. В исследовании использованы методы единства исторического и логического,

сравнительного анализа, анализа и синтеза. В заключении обоснована необходимость дифференцированного подхода к развитию патриотизма у молодёжи с учётом её взглядов, национальных и этнических особенностей.

Ключевые слова: патриотизм, феномен патриотизма, любовь к Родине, верность Родине, самоотверженность, измена Родине, нравственный критерий, дисциплинированность, решительность, мужество, молодёжь.

THE ESSENCE OF THE PHENOMENON OF PATRIOTISM AND SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECTS OF ITS DEVELOPMENT AMONG YOUTH

Abdullayev Sherdil Rakhmatullozoda

*Senior Lecturer, Specialized Training Center of the National Guard of the Republic of
Uzbekistan*

E-mail: kookkooc15@gmail.com

Abstract. *The article analyzes the essence of the phenomenon of patriotism from socio-philosophical and ethical perspectives. Through a comparative study of the lexical and conceptual interpretations of the notions of patriotism, love for the Motherland, loyalty to the Motherland, self-sacrifice and treason, their similarities, differences and dialectical interrelation are revealed. The place of patriotism in moral philosophy as both a principle and a virtue, as well as its individual and social forms, are substantiated. Drawing on the views of I. Kant, A. N. Radishchev, Abdulla Avloniy, Alisher Navoi and the Uzbek researchers Q. Nazarov and E. Qalqanov, the content of the moral criteria of patriotism – discipline, determination and courage – is explained. The study employs the methods of the unity of the historical and the logical, comparative analysis, analysis and synthesis. The conclusion substantiates the need for a differentiated approach to developing patriotism among young people that takes into account their views and national and ethnic characteristics.*

Keywords: *patriotism, phenomenon of patriotism, love for the Motherland, loyalty to the Motherland, self-sacrifice, treason, moral criterion, discipline, determination, courage, youth.*

KIRISH

Bugungi global kurash muhitida, milliy manfaatlar uchun raqobat kuchayib borayotgan sharoitda yoshlarda yuksak insoniylikka asoslangan chinakam vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishning obyektiv shart-sharoitlari to'g'risida yanada chuqurroq o'ylash taktik va strategik maqsadlarimiz sirasiga kiradi. Negaki,

mamlakatimizning yangi taraqqiyot bosqichida, yangicha islohotlar sharoitida vatanparvarlik tarbiyasi jamiyat rivojlanishining asosiy negizi sifatida baholanmoqda.

Vatanparvarlik yuksak axloqiylikni namoyon etadigan tuyg'u bo'lib, uning mazmuni Vatanga mehr qo'yish, Vatanni himoya qilish, uning xavfsizligi va yaxlitligini ta'minlashga bevosita va bilvosita mas'ullik orqali mustahkamlanadi. Shuning uchun ham chinakam vatanparvarlik o'zidan oilani, oiladan Vatanni, Vatandan insoniyatni ustun qo'yishni talab etadi. Shu ma'noda mazkur maqolada vatanparvarlik tushunchasining mazmun-mohiyati va lug'atlarda ta'riflanishini tahlil qilish maqsad qilingan. Bu maqsadni amalga oshirish uchun vatanparvarlik va Vatanga xiyonat qilish tushunchalarining namoyon bo'lishi va ijtimoiy ahamiyatini ko'rsatib berish talab etiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Vatanparvarlik muammosi falsafa, etika, pedagogika va siyosatshunoslik fanlarida turlicha yondashuvlar asosida o'rganilgan. Fenomen tushunchasining falsafiy talqini G.Leybnits, F.Shelling, G.Gegel qarashlarida ishlab chiqilgan bo'lib, qomusiy manbalarda umumlashtirilgan [1]. Vatanparvarlikning axloqiy burch bilan bog'liqligi I.Kant [3], uning fazilat sifatidagi belgilari esa A.N.Radishchev [4] asarlarida yoritilgan. Sharq ma'naviy merosida mardlik, intizom va Vatan taraqqiyoti masalalari Alisher Navoiy [10] va Abdulla Avloniy [9] asarlarida keng talqin etilgan. O'zbek olimlaridan Q.Nazarov vatanparvarlikni umumbashariy tushuncha sifatida [6], E.Qalqanov esa uni ijtimoiy ong shakllarining atributiv xususiyati va ijtimoiy-ruhiy hodisa sifatida tadqiq etgan [7]. Vatan himoyasi va yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalalari ilmiy to'plamlar hamda respublika ilmiy-amaliy konferensiyalari materiallarida ham o'z aksini topgan [11; 15]. Biroq vatanparvarlik, Vatanni sevis, Vatanga sadoqat va fidoyilik tushunchalarining konseptual farqlari hamda ularni yoshlarda rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy jihatlarini yetarlicha tizimli tahlil qilinmagan.

Tadqiqotda tarixiylik va mantiqiylik birligi, qiyosiy tahlil, analiz va sintez, tizimli yondashuv hamda matnlarni talqin qilish (germenevtik) usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning manba asosini izohli va qomusiy lug'atlar, mutafakkirlarning asarlari hamda mavzuga oid ilmiy tadqiqotlar tashkil etdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Vatanparvarlik talqinida fenomen (yun. phainomenon – yuz beruvchi) tushunchasini noyob, kam uchraydigan hol yoki buyuk, yagona bo'lgan inson deyish mumkin. Falsafa tarixida fenomen mohiyat yoki hodisaning ifodasi yohud namoyon bo'lishi sifatida talqin qilinadi (Leybnits, Shelling, Gegel) [1]. Shu ma'noda vatanparvarlik fenomeni ma'naviy-axloqiy merosdagi in'ikosi ijtimoiy-tarixiy hayotda tub burilish yasagan va xalqning erki, ozodligi hamda kelajagini ta'minlash yo'lidagi kurashning yo'l boshchisi va bu faoliyatning axloqiy namunasi sifatida namoyon bo'lgan shaxslar siymosi bilan belgilanadi. Yovuz bosqinchilarga va istilochilarga qarshi ozodlik bayrog'ini ko'targan Shiroq, To'maris, Spitamen, Mahmud Torobiy, Temur Malik, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur kabi ajdodlarimiz jasorati avlodlar uchun vatanparvarlik va shijoat timsoli hisoblanadi.

O'zbek tilining izohli lug'atida vatanparvarlik – "vatanparvarlarga xos ish, xatti-harakat, xislat" ekanligi qayd etilgan. Ushbu lug'atda vatanparvar so'ziga esa "o'z vatanini, ona yurtini, xalqini cheksiz sevuvchi, vatan manfaatlari uchun jonbozlik ko'rsatuvchi" sifatida ta'rif berilgan [2, B. 16–17]. Shuningdek, lug'atda Vatan va vatanparvarlik bilan bog'liq bir qancha tushunchalar, xususan, vatangado (vatandan kechib, qochib, o'zga ellarda darbador yuruvchi, qochqin), vatangadolik, vatandosh, vatanjudolik (vatandan judo holatdagi hayot, shaxsning shunday hayot kechirishi), vatanfurush (o'z vataniga xiyonat qiluvchi, vatanni sotuvchi), vatanfurushlik kabi so'zlar ham keltirib o'tilgan va izohlangan. Umuman olganda, Vatan bilan bog'liq tushunchalar ikkiga: Vatanga sadoqatni ko'rsatuvchi va unga xiyonatni anglatuvchi tushunchalarga ajratiladi. Shu ma'noda ularning tahlili, konseptual asoslarini ko'rib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Vatanparvarlik axloq falsafasining asosiy tamoyili hisoblanadi. Vatanparvarlik tamoyil sifatida: birinchidan, insoniy fazilatning ibtidosi, ilk sababi va asosidir; ikkinchidan, har qanday axloqiy xatti-harakat, xulq-atvor va axloqiy faoliyatning boshlang'ich qoidasidir. Vatanparvarlik xususiyat sifatida esa, uchinchidan, bir qator axloqiy fazilatlarni bir-biri bilan bog'laydi; to'rtinchidan, fazilatlarning bir-birini to'ldirishi va aloqasini ta'minlaydi. Shu ma'noda, vatanparvarlik barcha fazilatlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Har qanday fazilat kabi vatanparvarlik ham muhabbat, burch, mas'uliyat, sadoqat, mardlik, jasorat, shafqat kabi tushunchalarga nisbatan xususiylikka ega bo'lib, u mehr-oqibat, sodiqlik, ishonch kabi ayrim hodisalarning majmui, umumiy xossasi hamdir.

Vatanparvarlikning asosini harakat va maqsad sari intilish tashkil etgani uchun ham u dogmatiklikdan yiroq. Vatanparvarlik Vatan tushunchasini fidoyilarcha idrok etish, muayyan hudud va xalqqa muhabbat hissi kabi omillar asosida shakllanadi va rivojlanadi.

O'zbekiston ham turli millat va elatlardan iborat mamlakat sifatida yangicha Vatan tushunchasini shakllantirishga harakat qilmoqda. Bu orqali turli millat va elatlar o'rtasida tinch-totuv hayot, mas'uliyatli fuqarolikni qaror toptirishga intilmoqda.

Umuman olganda, vatanparvarlik ma'lum bir mamlakatning titul millati uchungina emas, balki unda yashayotgan barcha fuqarolar uchun daxldor tushuncha hisoblanadi. Ma'lum bir mamlakat fuqarosi o'sha mamlakatdagi asosiy etnik guruh vakili bo'lmasligi ham mumkin. Chunki bugungi kunda turli shart-sharoit taqozosi bilan boshqa bir mamlakatdan kelib qolib ketgan fuqarolar yoki o'z tarixiy vatanidan olisda tug'ilganlar ham mavjud. Ularning ko'pchiligida «tarixiy Vatan» tushunchasi xayoliy bir qo'msash, shirin g'ussa, o'tkinchi intilish tarzida ifodalanadi. Aslida esa bu Vatanga muhabbat emas, balki o'z ajdodlariga, olis xotiraga hurmatdan, ekzotik hissiyotlardan kelib chiqadi. Haqiqiy muhabbat esa, sharoit ikki Vatandan birini tanlashni taqozo etganda, hozir yashab turgan Vatani va vatandoshlariga nisbatangina mavjud ekani ayon

bo'ladi. Shu ma'noda, vatanparvarlik – bu asrlar davomida o'z vatanida yashagan insonlar manfaatlarining birligini anglash, o'z xalqining tarixiy o'tmishiga hurmat, uning yutuqlari uchun g'urur va ajdodlari, zamondoshlarining muvaffaqiyatsizliklari, falokatlari va xatolari uchun alamni his qilish, yangi, taraqqiy etuvchi narsalarni yaratishga bo'lgan yuksak intilishning amaldagi ifodasidir.

Vatanparvarlikni individual va ijtimoiy vatanparvarlik sifatida tasniflash mumkin. Individual yoki shaxsiy darajadagi vatanparvarlik insonning ma'naviy dunyoqarashida, ezgu maqsadlarida, axloqiy intilishlarida muhim va barqaror xususiyat sifatida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy vatanparvarlik esa ijtimoiy tafakkurning jamoaviy kayfiyatlarida, hissiyotlarda, o'z xalqiga nisbatan munosabatda, hayot tarzida, muhim qadriyatlar tizimida, boshqa xalqlar, ularning tili, tarixi, madaniyatiga bo'lgan hurmatda namoyon bo'luvchi qismini ifodalaydi.

Demak, vatanparvarlik va Vatanni sevish tushunchalari o'rtasida o'xshash va farqli jihatlar mavjud. Ularni bir-biridan farqlash lozim.

Vatanni sevish – bu Vatan bilan birlashishni anglab yetishni, ya'ni Vatanni o'zi bilan, o'zini Vatan bilan birlashishini taqozo etadi. Bu sevgi muayyan shaklga tushgan axloqiylik ko'rinishiga ega bo'lib, uning reallikka aylanishi insondan muayyan vaqt va sharoitni talab qiladi.

Vatanparvarlik esa mas'uliyatni taqozo etadi. Bu mas'uliyat, ayni paytda, Vatanni dushmanlardan himoya qilishni, tahdidlarga qarshi kurashishni, Vatanni ravnaq toptirish va unga sadoqat bilan xizmat qilishdek ezgu fazilatlarni qamrab oladi. Burchni anglab yetish esa faqat bilim, tajriba, ko'nikma, malaka orqali ro'y beradi. Nemis faylasufi Immanuel Kant bunday burchni huquqiy burch va axloqiy burchga ajratadi. Chunonchi, huquqiy burchni bajarish tashqaridan majbur etilsa, axloqiy burch, aksincha, fazilatga, ya'ni ichki hodisaga, ixtiyor erkinligiga bog'liq. Shu bois insonning axloqiy burchga muvofiq xatti-harakat qilish qobiliyatini Kant fazilat deb atagan edi [3, C. 216]. Demak, vatanparvarlik ma'lum bir faoliyat, ijtimoiy faollik va mas'uliyatni talab etadi.

Vatanni sevish shunchaki tuyg'u hisoblansa, vatanparvarlik insonni ma'lum bir amaliy faoliyatga undaydi. Chunki vatanparvarlik mohiyatan insonning kundalik mayda tashvishlardan yuksakka, ulug'vorlikka ko'tarilishidir. Zero, vatanparvar kishining burchi – xayrli ishlar qilishdan, ya'ni biror-bir mukofotga umid bog'lamasdan, imkon qadar odamlarga yordam berishdan va ularning baxtli bo'lishiga ko'maklashishdan iboratdir.

Vatanparvarlik va Vatanni sevish o'rtasidagi ikkinchi farq manfaatdorlik bilan o'lchanadi. Ya'ni Vatanni sevishda manfaatdorlik mavjud bo'ladi. Bunday manfaatdorlik odatda "Vatan menga nima berdi?" degan aqidaga amal qiladi. Vatanparvarlik esa manfaatning har qanday ko'rinishidan xoli bo'lgan beg'araz fazilat bo'lib, unda olish emas, berish ko'proq ahamiyatga ega. Shuning uchun vatanparvarlik fazilati "Men Vatan uchun nima qildim?" degan ezgu aqidaga javob topishga intiladi. Hozirgi davr aynan ikkinchi aqidaga qanday amal qilishga qarab insondagi vatanparvarlik tuyg'usini baholamoqda.

Shu bilan birga, vatanparvarlik insonning amaliy faoliyati hamdir. Chunki inson Vatanni o'ylab, uning taraqqiyoti, yorug' kelajagi yo'lida mehnat qilsa, kurashsa, vatanparvarlik amaliy faoliyatga aylanadi. Bu faoliyat esa barcha xalqlar hayotida yuksak insoniy fazilat sifatida qadrlangan. Rus faylasufi A.N.Radishchev vatanparvarlik fazilatini boshqa fazilatlardan uchta sifat-belgisiga ko'ra farqlaydi. Bular – sharaflilik, xushxulqlik, olijanoblik [4, C. 116]. Shu ma'noda, "chinakam vatanparvar" deganda xalq manfaatlarini ko'zlab ish tutadigan insonlarni tushunish maqsadga muvofiq.

Xiyonat tushunchasi axloqiy tushunchalar turkumiga kiradi. Turli mamlakatlar xalqlari orasida xiyonatga munosabat turlicha bo'lib, bu farqlar shaxsning ma'lum bir yosh va ijtimoiy guruhga mansubligiga, kasbiga, ta'lim darajasi va sifatiga hamda boshqa omillarga bog'liq [5, C. 46]. Albatta, xiyonat ko'p qirrali tushuncha bo'lib, falsafiy, mantiqiy, dunyoviy, psixologik, axloqiy, gender, huquqiy jihatlariga ham ega.

Shu ma'noda, xiyonat – insoniy munosabatlarning qadriga yetmaslik bo'lib, barcha xalqlarda mavjud bo'lgan, kapitalizmdan oldingi davrda o'lim bilan jazolangan tushunchadir. Hozirgi vaqtda u odatda jinoiy huquqbuzarlik hisoblanadi. Xiyonat tushunchasi insonning tabiiy huquqlari kategoriyasini bildiradi, ya'ni insonga sotqindek munosabatda bo'lish yoki uning qilmishini olqishlash har bir insonning vijdon erkinligi masalasidir, lekin davlat uchun emas. Demak, vatanparvarlikka qarama-qarshi tushuncha Vatanga xiyonat qilish hisoblanadi. Jamiyatning ichki barqarorligiga tahdid soluvchi, birdamligini buzuvchi tajovuzlar Vatanga xiyonat qilish asosidagi axloqiy illat sanaladi.

Vatanparvarlik har qanday sharoitda ham ulug'vorligini, kelajakka ishonchni yo'qotmaydigan, inson qalbida doimiy yashaydigan tuyg'u bo'lishini talab qiladi. O'tish davridagi fazilatlar esa taraqqiyotga yo'l ochib berishi bilan o'z funksiyasini bajarib, tarix sahnasidan tushib qoladi. Ular shaxs umrining bir qismi, bir bosqichi hisoblanadi.

Olim Qiyomiddin Nazarov vatanparvarlikni umumbashariy tushuncha sifatida talqin etadi va uni Vatan ravnaqi g'oyasining xususiyatlari bilan bog'laydi. Uning fikricha, "vatanparvarlik tarixiy taraqqiyot jarayonida paydo bo'lib, tashqi muhit va davrlar ta'sirida shakllangan, kamolga yetib kelgan ijtimoiy-ruhiy tuyg'udir. U har bir insonning butun umri davomida shakllanib, kengayib va takomillashib boradi. Albatta, inson ulg'ayib, voyaga yetar ekan, u butun Yer yuzi odam bolasi uchun umumiy makon ekanini anglaydi, Ona zamin Quyosh sistemasida inson uchun yagona Vatan ekanini bilib oladi. Shu zaminni asrab-avaylash lozimligini tushunadi. Bunday tasavvurga asoslangan vatanparvarlik umumbashariy tushunchadir" [6, B. 84]. Demak, vatanparvarlik ijtimoiy ong qadriyatlari asosida shakllangan, mansublikni qadrlashga asoslangan dunyoqarash hisoblanadi.

Tadqiqotchi olim E.Qalqanov vatanparvarlikni ijtimoiy hodisa sifatida talqin qiladi. Uning fikriga ko'ra, vatanparvarlik ijtimoiy ong shakllarining atributiv xususiyati sifatida namoyon bo'lib, "Vatan" va "vatanparvarlik" tushunchalarining etimologik

ma'nolari – ona yurt va o'z xalqini sevuvchi ma'nolari insonlarga xos tuyg'u – ruhiy hodisa sifatida berilgan [7, B. 18]. Shuningdek, muallif vatanparvarlik kishining muayyan xalq va hududga yaqinlikni his etishi, o'z-o'zini anglashi va ona yurt, xalqiga vafodorlikning shakllanishi ekanini, uning o'q ildizini esa sadoqat tashkil etishini, sadoqat vatanparvarlikning mavjudlik sharti ekanini ta'kidlaydi. Chunonchi, u vatanparvarlik va baynalminallik inson qalbida ona yurt, xalqiga xos sadoqatning bir-biridan farq qiluvchi va bir-birini taqozo etuvchi ikki qarama-qarshi tomoni ekanini, shuningdek, vatanparvarlikning falsafiy va tarixiy ongga ham xosligini tahlil qiladi va "vatanparvarlik" tushunchasiga quyidagi ta'rifni beradi: "Vatanparvarlik – muayyan geografik hududda, muayyan jamoa – elat, millat doirasida kishilar ruhiyatida yuzaga keladigan, jamiyatning barcha sohalari bilan bog'liq etnogenetik, tabiiy-huquqiy, axloqiy, iqtisodiy va siyosiy, imonlilik his-tuyg'ularidir. U bir qator ijtimoiy ong shakllarining atributiv xususiyatlariga kiradi va muayyan e'tiqod va xatti-harakatning muvofiqlashuvi sifatida amal qiladi. Vatanparvarlik o'ziga xos substansional bir butunlikka ega ruhiy hodisadir" [7, B. 12]. Demak, vatanparvarlik fidoyilik va sadoqatlilik tushunchalari orqali ochiladi. Ularning namoyon bo'lishi shaxsda vatanparvarlikni namoyon qiladi.

Vatanparvarlik tushunchasining axloqiy mazmuni bilan bog'liq yana bir muhim masala – bu uning milliy g'urur, or-nomus kabi axloqiy me'yorlar bilan bog'liq jihatlaridir. Vatanparvarlik bilan bog'liq tushunchalar orasida Vatanni sevish va Vatanga sadoqat tushunchalari ajralib turadi. Quyida ularning axloqiy asoslari, farqli jihatlar va o'zaro dialektik aloqadorligi tahlil qilinadi.

Vatanga sadoqat axloqning oliy tamoyillaridan biri bo'lib, bu tamoyillarni biron-bir shaxs yaratmagan, ular muayyan ijtimoiy munosabatlarga muvofiq hayot jarayonida axloqiy ong shakllari sifatida vujudga kelgan qonun-qoidalar hisoblanadi. Shunga ko'ra umuminsoniy axloq prinsiplari deb jamiyatning ma'naviy ongida ishlab chiqilgan, insonning ma'naviy mohiyatiga, burchiga, hayotining mazmuniga va kishilar o'rtasidagi

o'zaro aloqalarning tabiatiga taalluqli bo'lgan umumiy talablarni aks ettiradigan, insonlar faoliyatining umumiy yo'nalishini ko'rsatib beradigan va muayyan xulq-atvor normalariga asos bo'lib xizmat qiladigan qonun-qoidalarga aytiladi.

Vatanga sadoqatga uyg'un tushuncha sifatida fidoyilikni keltirish to'g'ri bo'ladi. Bu borada izohli lug'atda "Fidoyilik – boshqalar manfaati yo'lida o'z qonuniy manfaatlarini, hatto hayotini qurbon qilishga tayyor turgan, jamiyat uchun umumiy bo'lgan oliy maqsad va ideallarni deb o'zidan kecha oladigan kishilar xatti-harakatlarini ifodalovchi ma'naviy tushuncha" [8, B. 586], degan ta'rif keltiriladi. Umuman olganda, inson qalbida mavjud fazilatlar o'zaro uyg'un bo'lib, shaxs kamolotini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Vatanparvarlik fazilatining axloqiy mezonlarini fidoyilik, mas'uliyatlilik, qahramonlik, chidamlilik, sadoqat, oriyat va g'urur kabi sifatlar tashkil etadi. Ilmiy tahlillar natijasida vatanparvarlikning axloqiy asosini belgilaydigan quyidagi fazilat mezonlarini izohlashni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Intizomlilik fazilati. Intizom inson tomonidan har bir ishni o'z vaqtida, tartib bilan amalga oshirishdir. Ma'rifatparvar alloma Abdulla Avloniy intizomni xalq, millat, Vatan taraqqiyoti bilan bog'laydi. Ayni paytda, har bir millatning rivoji va ravnaqi barcha ishlarni o'z vaqtida, belgilangan talab va qoidalaridan chetga chiqmagan holda tartib bilan ro'yobga chiqarishga bog'liq ekanligiga e'tibor qaratadi: "Alhosil, har bir millatning taraqqiy va taoliysi ishlarini vaqtida nizomdan chiqarmay tartibi ila yuritmakg'a bog'liqdur. Chunki tartib va nizomni rioya qilmagan kishilarning ishlari hamma vaqt notamom, o'zlari parishon bo'lurlar" [9, B. 52–53].

Qat'iyatlilik. Vatanparvarlik fazilatlari orasida bu fazilat muhim ma'naviy-axloqiy ahamiyatga ega. Mazkur tushuncha umuman inson axloqiy faoliyatining asosini, xususan, vatanparvarlik axloqining mezonini tashkil etadi. Bugungi yoshlar o'zining axloqiy fazilatini qat'iyatli bo'lish orqali namoyon etsagina, chinakam vatanparvarlikni namoyon etgan bo'ladi.

Mardlik. Mardlik fazilatining yoshlarda vatanparvarlik tuyg'usini mustahkamlashdagi ahamiyati yuqoridagi fazilatlarga nisbatan kengqamrovliroqdir. Mardlik qator axloqiy mezonlar asosida yuzaga keladi. Mardlikda rahmdillik, fahmlilik, yalovbardorlik, xushxulqlik, ochiqko'ngillik, samimiylik, muruvvatlilik, olijanoblik kabi axloqiy sifatlar mujassam bo'ladi. Mutafakkir va davlat arbobi Mir Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" asarining "Tarbiyat topib, xaromnamakliq qilg'on navkarlar zikrida" nomli o'ttiz oltinchi faslida mardlik fazilati bilan bog'liq axloqiy jihatlarni quyidagicha izohlaydi: "Navkarki, vali ne'matidin rioyat ko'rgay va bek va maxdumidin tarbiyat va inoyat ko'rgay. Erlik va insoniyat uldurkim, muqobalasida qulluq va xidmatkorlik, balki yakjihatliq va jonsiporliq qilg'ay va tilagaykim, anga jon fido etgay to shafqati huquqin ado etgay. Hamiyat ul emaski, maxdum yana birovga ko'prak multafit bo'lg'onidin shikoyat izhor qilg'ay va gilamandlig' guftu guzori, to ish anga yetgaykim, ne'mat kufroni orog'a tushgay va haq noshinosliq tug'yoni mojarog'a surushgay va bu odamiysizliq qochmoqqa munjar bo'lg'ay, aduv eshigiga borurg'a muqarrar bo'lg'ay" [10, B. 29].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilganda, vatanparvarlik, fidoyilik, sadoqatlilik, Vatanni sevish tushunchalarining axloqiy asoslari, farqli jihatlari va dialektik aloqadorligi tahlili ularning konseptual jihatdan farqlanishini ko'rsatadi. Vatanni sevish asosan tuyg'u va manfaatdorlik bilan bog'liq bo'lsa, vatanparvarlik beg'araz mas'uliyat, burch va amaliy faoliyatda namoyon bo'ladi; Vatanga xiyonat esa unga qarama-qarshi axloqiy illat sifatida maydonga chiqadi. Shu bois yoshlarda vatanparvarlikni shakllantirishda ularning qarashlari, milliy va etnik xususiyatlaridan kelib chiqish va shu asosda yondashish talab etiladi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi: birinchidan, yoshlar tarbiyasida "Vatan menga nima berdi?" emas, balki "Men Vatan uchun nima qildim?" degan aqidani qaror toptirishga yo'naltirilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlarni kuchaytirish;

ikkinchidan, intizomlilik, qat'iyatlilik va mardlik kabi axloqiy mezonlarni ta'lim-tarbiya jarayoniga, jumladan, harbiy ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar mazmuniga tizimli singdirish; uchinchidan, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlar merosi va ajdodlarimiz jasoratiga oid namunalardan vatanparvarlik tarbiyasida keng foydalanish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- алсафа: қомусий луғат. – Тошкент: Шарқ, 2000. – 496 б.
- збек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси ДИН, 2014. – Б. 16–17.
- ант И. Критика способности суждения. – Москва: Мысль, 1982. – С. 216.
- улакова Л.И., Западов В.А. А.Н.Радищев. «Путешествие из Петербурга в Москву»: Комментарий. – Ленинград: Белогор, 1974. – С. 116.
- аслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику. – Москва, 2008. – С. 46.
- азаров Қ. Ғоялар фалсафаси: тажрибавий қўлланма. – Тошкент: Академия, 2011. – Б. 84.
- алқанов Э.Т. Ватанпарварлик шаклланиши ва амал қилишининг боғлиқлик қонуниятлари (ижтимоий-фалсафий таҳлил): фалс. фан. номз. ... дис. автореф. – Тошкент: ЎЗМУ, 2011.
- аънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Тошкент: Ғафур Ғулом, 2010. – Б. 586.
- бдулла Авлоний. Танланган асарлар. 2 жилдлик. 2-жилд. – Тошкент: Маънавият, 1998. – Б. 52–53.
- лишер Навоий. Маҳбуб ул-қулуб. – Тошкент: Фан, 1989. – Б. 29.
- атан ҳимояси – муқаддас бурч / Тузувчилар: Иноятлов И.Ю., Абилов М.Ҳ. – Тошкент: Ўзбекистон, 2001.
- оенный энциклопедический словарь. – Москва: Эксмо-Пресс, 2007. – 1024 с.
- аспринский Исмоилбек. Ҳаёт ва мамот масаласи. – Тошкент: Маънавият, 2006. – Б. 115–116.
- ергач А.А., Зазвыкин В.Г. К проблеме подготовки профессионалов // XXI асп – интеллектуал-инновацион ғоялар асри: Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент: Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети, 2015.
- шларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялашда маънавий-ахлоқий мероснинг ўрни: Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. – Тошкент, 2015 йил 28 апрель.
- алолиддин Давоний. Ахлоқи Жалолий. ЎЗР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида сақланаётган қўлёзма. Инв. № 7703.
- умабоев Й. Осиё этикаси тарихи очерклари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1980. – Б. 20.
- ўраев Н. Халқаро терроризм ва минтақавий можаролар. – Тошкент: Маънавият, 2001.
- ўраев Т. Миллий давлатчилик: хавфсизлик ва барқарорлик. – Тошкент: Akademiya, 2007.

ўраев Т., Пахрутдинов Ш. Дунёвий давлатчилик ва сиёсийлашган динийлик: азалий мухолифат. – Тошкент, 2008. – 129 б.